ID-1371
C-2
23/10/1991

1.110519209003

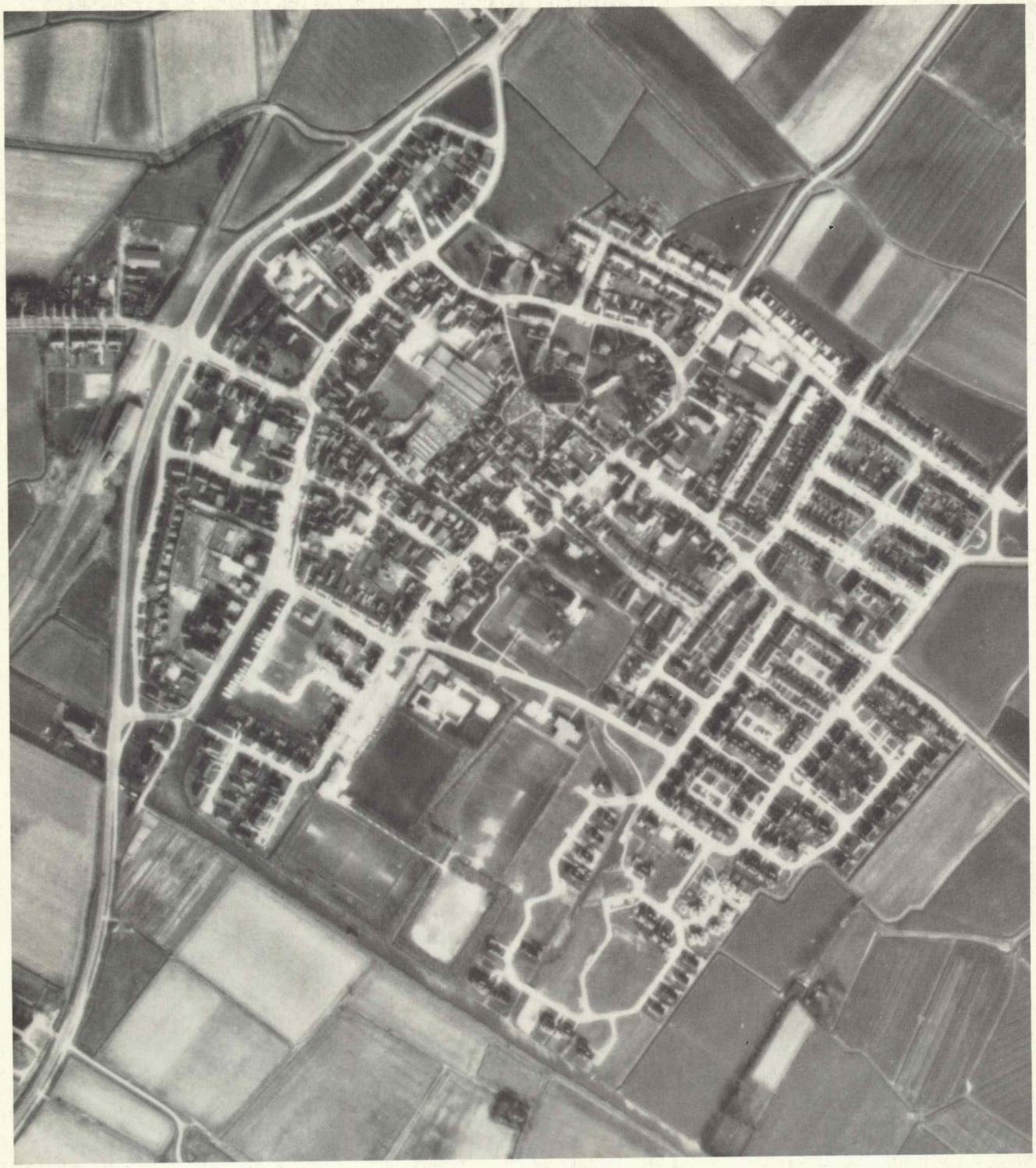

HALLUM
gemeente Ferwerderadeel

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 35 VAN DE MONUMENTENWET 1988

HALLUM, gemeente Ferwerderadeel

1.110519209004

Aanvulling op de toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Hallum als beschermd dorpsgezicht.

Resultaat gevoerd overleg

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 35 (voorheen 20) van de Monumentenwet zijn de raad van de gemeente Ferwerderadeel, Gedeputeerde Staten van Friesland, de Rijksplanologische Commissie en de Raad voor het Cultuurbeheer gehoord over het voorstel Hallum aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht. De genoemde instanties hebben alle positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing. In verband daarmee zijn in de begrenzing van het aangewezen dorpsgezicht en in de toelichtende tekst geen wijzigingen aangebracht ten opzichte van het oorspronkelijke voorstel.

ERRATUM
In verband met de inwerkingtreding van de Monumentenwet 1988 per 1 januari 1989 dient in de plaats van "artikel 20 van de Monumentenwet" gelezen te worden: "artikel 35 van de Monumentenwet 1988".
De verwijzing "artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening" dient vervangen te worden door "artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988".

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

1.110519209005

HALLUM
gemeente Ferwerderadeel

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Hallum als beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekeningnummer 205) door de stippellijn omgrensde gebied.

Publikatie van de **Rijksdienst voor de Monumentenzorg**

April 1987.

Inleiding

Het dorp Hallum ligt op ongeveer tien kilometer ten noorden van Leeuwarden in de aan terpdorpen rijke agrarische streek Noordelijk Oostergo. Hallum, gelegen in de gemeente Ferwerderadeel, maakt deel uit van de parallel langs de Waddenkust gelegen dorpenrij Stiens – Hallum – Marrum – Ferwerd – Blija – Holwerd – Ternaard. Hallum is als agrarische nederzetting ontstaan op een terp met een radiale verkavelingsstructuur. De ontwikkeling van de dorpsstructuur is mede bepaald door een state die met een burgterrein onderdeel uit heeft gemaakt van de terp. Ook in de directe omgeving van de terp zijn enkele states gelegen waarvan in één geval het stateterrein bewaard is gebleven. De uit de radiale terpopbouw en het burgterrein samengestelde dorpsstructuur leveren in samenhang met de deels historische bebouwing een beeld op van een zodanige historisch-ruimtelijke waarde dat de aanwijzing van Hallum als beschermd dorpsgezicht gerechtvaardigd is.

Ontstaan en ontwikkeling

De kust van het zuid-oostelijk deel der Noordzee vormt het verspreidingsgebied der terpen, de door de mens opgeworpen woonheuvels uit de periode dat het land nog niet door dijken wordt beschermd.

Terpen ontstaan in het laatste deel van een periode die gekenmerkt wordt door een stijging van het zeeniveau. Het stijgende water zet ter hoogte van het tegenwoordige kustgebied op een pleistocene ondergrond klei en zand af. Uit de dikte van het sediment blijkt dat afzetting plaats vindt vanaf circa 2700 voor Christus en dat rond 700 voor Christus een vertraging optreedt in de stijging van de zeespiegel als gevolg waarvan het gebied grotendeels droog komt te liggen. Op grond van oudheidkundig bodemonderzoek veronderstelt men dat de oudste bewoning van het gebied rond 600 voor Christus plaats vindt op de hoogst opgeslibde gronden, de vaak langgerekte kwelderruggen en oeverwallen.

Tot de Middeleeuwen wisselen perioden van permanente overstromingen en perioden waarin het gebied nagenoeg droog komt te liggen en nieuwe nederzettingen gevormd kunnen worden, elkaar af. Tijdens perioden van overstromingen worden nederzettingen óf verlaten óf opgehoogd met kwelderzoden en mest. Op de aldus gevormde terpen wordt gewoond, wordt het vee gestald, vindt akkerbouw plaats en wordt drinkwater verzameld in zogenaamde dobben of zoetwaterputten. Het open veld wordt als hooiland gebruikt.

De vorming en ophoging van terpen komt ten einde wanneer in de 13de eeuw een gesloten zeedijk langs de Wadden- en Middelzeekust tot stand komt. De bewoning en de agrarische functie van de terpen neemt geleidelijk af en wordt deels verplaatst naar het open veld. Op archeologische gronden neemt men aan dat grotere terpen waarop zich dorpen en steden hebben ontwikkeld, gevormd zijn uit een samensmelting van huisterpen. Over het algemeen volgt verdere ophoging en in enkele gevallen samentrekking of verbinding met andere grotere of kleinere terpen. Ook worden bestaande (verlaten) terpen soms opnieuw bewoond en vervolgens herverkaveld. Door deze veelsoortige incidentele ontwikkelingsvormen is een eenduidige categorisering volgens bepaalde typen moeilijk te geven. Soms benadert een terp een van de volgende ideaaltypen: de radiaal verkavelde dan wel blokvormig verkavelde terp, beide met een agrarische hoofdfunctie, of de langgerekte terp met een handelsfunctie.

De terpen met een radiale verkaveling hebben een cirkelvormige hoofdvorm, en hebben soms op de kruin van de terp een binnenring en aan de voet van de terp een buitenring. Op het terplichaam dat van buiten de terp geleidelijk in hoogte oploopt tot de kruin is de grond radiaal verkaveld en komen meestal enige radiale paden voor. Deze radiale verkaveling zet zich in een aantal gevallen buiten de terpvoet nog over enige afstand voort.

Blijkens oudheidkundig bodemonderzoek kent dit type terp een continuïteit in de bewoning sinds de Romeinse Tijd.

Het gebied tussen de friese Wadden- en voormalige Middelzeekust en de Dokkumer Ee, een waterloop tussen Leeuwarden en Dokkum, kenmerkt zich door de aanwezigheid van agrarische radiaal verkavelde terpen. Het aantal is in de buurt van de kust het grootst. De terpen liggen daar veelal in reeksen op van nature hoog opgeslibde kwelderruggen. In de richting van de Ee is het aantal terpen gering.

De eerste gedeeltelijk natuurlijke waterkering langs de Waddenkust wordt gevormd door de hooggelegen rug Stiens – Mariëngaarde – Nijkerk (Hoge Heerenweg) en de rug Nijkerk – Ferwerd – Blija. Ten noorden van deze rug ligt de Godijk – Oudedijk die wordt beschouwd als de eerste gesloten kustdijk en dateert uit de 12de of 13de eeuw. Ten noorden van deze dijk wordt in de 17de eeuw de huidige zeewering aangelegd. De afwatering van Noordelijk Oostergo vindt plaats via de Ee door getijdelozing op de zee-arm het Dokkumer Grootdiep die is gelegen tussen Dokkum en de Lauwerszee. Veel dorpen staan via opvaarten in verbinding met de Ee. In het midden van de 17de eeuw worden vooral de opvaarten naar de grotere kustdorpen evenals de Ee zelf genormaliseerd, verbreed en doorgaans van een trekweg voorzien. Hierdoor kan middels trekvaart regionale handel zich ontwikkelen. In de dorpen worden haventjes aangelegd, waarlangs enige nijverheid ontstaat. Rond het midden van de 20ste eeuw neemt het vervoer over het water af en worden de meeste haventjes gedempt.

De landverbinding tussen de kustdorpen wordt gevormd door de hoge rug Blija – Ferwerd – Nijkerk en de middeleeuwse Lage Heerenweg die vanaf Nijkerk langs Marrum, Hallum, Hijum naar Stiens loopt. In 1847-1853 wordt langs deze route de grindweg Leeuwarden – Holwerd – Dokkum aangelegd, nog grotendeels bestaand als de huidige provinciale weg. De randwegen rond de dorpskommen worden rond 1960 aangelegd. Per spoor worden de kustdorpen vanaf 1900 ontsloten door de lokaalspoorlijn Leeuwarden – Holwerd – Dokkum – Anjum. Bij de dorpen worden stations gebouwd. De mogelijkheden van goederenvervoer per spoor trekt enige bedrijven aan, doch de lijn wordt in de jaren zeventig gesloten en het baanvak opgebroken. De streek blijft ondanks enige bedrijvigheid die zich in sommige dorpen ontwikkelt functioneel in hoofdzaak agrarisch. Langs de kust vindt vooral akkerbouw plaats. De dorpen dicht bij Leeuwarden krijgen tevens een functie als forensenplaats.

De eerste vermelding van Hallum komt voor in de 13de eeuw Vita Fretherici. Verder zijn er geen specifieke gegevens, bijvoorbeeld uit archeologisch onderzoek, over de ontwikkeling van het dorp bekend. De algemene kennis op het gebied van terpen leert dat (agrarische) radiaal verkavelde terpen als die van Hallum in een aantal gevallen een continuïteit in de bewoning kennen sinds de Romeinse Tijd. Hallum is tot de ontwikkeling van enige nijverheid in samenhang met de in de 17de eeuw aangelegde haven langs de terpvoet een zuiver agrarische nederzetting. Over de omvang van de bebouwing op de terp is tot het verschijnen van het oudste relevante kaartmateriaal (1718) slechts in algemene zin op te merken dat na de totstandkoming van een gesloten bedijking langs de kust in de 13de eeuw de bebouwing en de agrarische functie van de terpen geleidelijk

1.110519209006

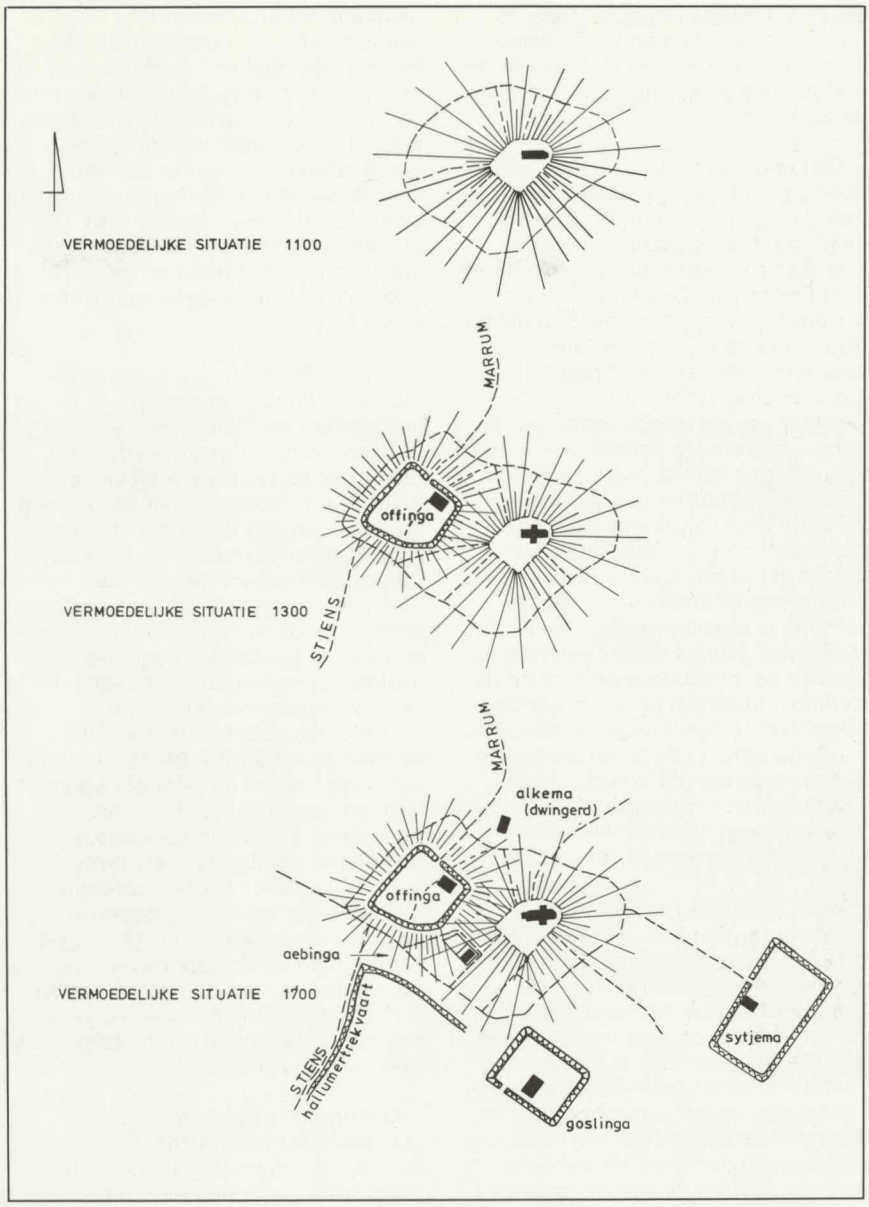

afneemt en deels verplaatst wordt naar het open veld.

De ontwikkeling van de dorpsstructuur wordt vermoedelijk vanaf de Middeleeuwen mede bepaald door een state met een bijbehorend terrein dat gedeeltelijk op de westflank van de dorpsterp is gelegen en deels een eigen ophoging kent. Op een terreinopmeting uit 1672 en op het kadastrale minuutplan van 1824 is te zien dat het in hoofdvorm vierkant omgrachte burgterrein aan de zuidhoek is afgesneden ter plaatse van een radiaal lopend pad op de dorpsterp (zie fotobijlage, afb. 2). Rond deze samengestelde hoofdvorm ligt aan de terpvoet een ringweg. Op de terp sluit aan de westkant de middeleeuwse Lage Heerenweg aan. Ook buiten de terp zijn in het open veld enkele states gelegen. Binnen rechthoekig omgrachte terreinen ten oosten van de terp liggen Goslinga en Sytjema. Deze stateterreinen lijken nooit opgehoogd te zijn geweest, uit welk feit een datering na de 13de eeuw aannemelijk lijkt. Van de dorpsbebouwing is concreet bekend dat de kerk bouwsporen heeft die dateren uit de 11de eeuw en dat aan de Hegebuorren het huis van Aebinga heeft gelegen. Volgens een beschrijving uit 1716 grenst het terrein behorende bij het huis aan het burgterrein van Offinga en is het via een vrije steeg verbonden met de Hegebuorren.

Van belang in de ontwikkeling van het dorp is de aanleg van de in verbinding met de Ee staande Hallumertrekvaart in 1647. Aan het einde van de vaart wordt parallel ten zuiden van de Langebuorren een haventje aangelegd. Onder impuls van de nieuwe vervoersmogelijkheden over het water zal vooral in de buurt van de haven enige nijverheid tot ontwikkeling komen. Door de ligging parallel aan de haven zal de bebouwing aan de Langebuorren zich intensiveren. Ook langs de zuidkant van de haven ontstaat bebouwing. Op de kaart van Schotanus uit 1718 is deze ontwikkeling af te lezen.

Langs beide zijden van de Langebuorren is een aaneengesloten bebouwing getekend en aan de zuidkant van de haven wordt enige vrijstaande bebouwing aangegeven. Schotanus tekent rond de terp een cirkelvormige ringweg waarop de doorgaande route tussen Stiens en Marrum (Lage Heerenweg) aansluit. Verder lopen vanaf de ring wegen in westelijke, noordelijke en oostelijke richting. Op de terp is een kerk getekend, enige vrijstaande bebouwing langs de ringweg en een aaneengesloten bebouwing langs beide zijden van de Hegebuorren. Op de kaart worden de states van Offinga, Goslinga, Sytjema en Alkema genoemd. Alkema is een boerderij gelegen aan de noordkant van de ringweg.

Op het kadastrale minuutplan van 1824 is te zien dat Hallum zijn oorspronkelijke functie van agrarische nederzetting grotendeels heeft verloren. Binnen de ringweg zijn nagenoeg geen boerderijen meer aanwezig, aan de buitenzijde van de ringweg nog een klein aantal. Ten noorden van de Reed heeft tot 1984 een boerderij gestaan. Een er van is 'De Dwingerd', die wordt getekend op de plaats waar Schotanus Alkema aangeeft. Op de terp zullen woon- en bedrijfsfuncties overheersen. Van der Aa noemt in zijn beschrijving uit 1844 te Hallum zes cichoreifabrieken en een branderij. Langs de zuidzijde van de haven heeft zich een aaneengesloten bebouwing ontwikkeld. Ook de bebouwing aan de Langebuorren is aaneengesloten. Opvallend is dat langs het overige deel van de buitenring geen bebouwing ligt. De kerkring is fragmentarisch bebouwd. Van radiale paden kent de Hegebuorren een volledige bebouwing, langs de overige paden liggen panden die deels smal en ondiep zijn. De oostelijke terpflank tussen het Miedpaed en Grote Streek is volledig onbebouwd net als het terrein van de in 1738 gesloopte Offingaburg. Buiten de ringweg liggen aan het pad dat is gelegen in het verlengde van het Miedpaed enige vrijstaande panden.

Aan het einde van de 19de eeuw zal de dorpsbebouwing zich binnen de bestaande structuren op enkele plaatsen verdichten. Dit is het geval aan de Kerkring en aan de terpzijde van de Offingaweg, waar de gracht is gedempt. Langs enkele paden die aan de zuid- en oostzijde van de terp liggen en aansluiten op de ringweg in casu Poortebuorren, It Pypke en It Blikkelân ontwikkelt zich geleidelijk enige bebouwing, voornamelijk woningen. Wanneer in 1900 de ten westen van het dorp gelegen

spoorlijn Leeuwarden – Dokkum wordt geopend gaat de reeds lang bestaande Doniaweg de verbinding vormen tussen het dorp en het station. Een structurele wijziging vormt de verlegging van de uitvalsweg naar Marrum. Deze wordt rechtstreeks aangesloten op de Offingaweg. In de eerste helft van de 20ste eeuw worden aan deze weg en de Mounebuorren vrijstaande woningen gebouwd, een ontwikkeling die ook plaats vindt langs de binnenzijde van de Rondweg. Opmerkelijk is verder de bouw van de gereformeerde kerk op de hoek Langebuorren – Rondweg rond 1930.

Rond het midden van de 20ste eeuw is het vervoer over water dusdanig afgenomen dat de haven wordt gedempt. In het dorp bestaan nog enkele kleinere bedrijfjes en een koekfabriek die aan de Langebuorren ligt en die op het centrale deel van de terp fabrieksruimten heeft. Binnen het dorp bestaan veel winkels. De na-oorlogse ontwikkelingen worden gevormd door de aanleg van de randweg ten westen van het dorp rond 1960 en de aanleg van woonwijken rond de terp. In de jaren zestig vindt sanering plaats in de vorm van kaalslag van de bebouwing tussen de Grote en Kleine Streek. Op dit terrein en het aangrenzende gedeelte van de noordelijke, tot die tijd onbebouwde terpflank, vindt in het begin van de jaren zeventig nieuwbouw plaats.

Huidig ruimtelijk karakter

De dorpsstructuur van Hallum wordt gevormd door een samengestelde terpopbouw. De elementen van een radiale structuur zoals kerkring, buitenring en radiale paden zijn duidelijk herkenbaar. De structuur van het burgterrein is minder duidelijk waar te nemen. De bebouwing is op de zuidelijke terphelft het meest intensief. De grotendeels bebouwde kerkring rondom kerk en kerkhof vormt het ruimtelijke hoofdelement binnen het dorp en is afzijdig gelegen van het functionele zwaartepunt dat wordt gevormd door de Langebuorren, een intensief bebouwd deel van de buitenring. Binnen de dorpsstructuur is het radiale pad Hegebuorren als verbinding tussen de Kerkring en de Langebuorren van bepalende waarde. De doorgaande weg Leeuwarden – Holwerd sluit aan de westzijde op de buitenring van de terp aan. De intensief bebouwde aansluiting op de kop van de Langebuorren vormt de dorpsentree. Het grootste deel van de dorpsbebouwing bestaat uit panden met een beganegrondlaag en een zadelkap of schildkap en heeft voornamelijk 19de- en 20ste eeuwse kenmerken. Binnen het dorp komen woningen, winkels, bedrijfs- en opslagruimten en een tweetal kerken voor, alsmede enkele boerderijen als restant van de oorspronkelijk agrarische functie van de terp.

De kerkring rondom de kerk en het door een hek en lage haag van het pad gescheiden kerkhof is aan de oost-, zuid- en westzijde bebouwd met kleine pandjes die sober qua detaillering zijn. De bijna gesloten bebouwing is van het pad gescheiden door ondiepe tuinstroken met daarlangs hekwerken of hagen, dit in tegenstelling tot het steenachtige karakter van de Hegebuorren en de Langebuorren. De panden zijn met uitzondering van de twee voorname op de Hegebuorren en Lytsebuorren gerichte hoekpanden georiënteerd op de kerkring. Dit is opmerkelijk omdat in het merendeel van de terpdorpen de bebouwing van de kerkring is afgekeerd. De bepalende elementen binnen deze open ruimte worden gevormd door de kerk en de toren die in schaal en allure contrasteren met de bescheiden ringbebouwing. De kerk en de toren sluiten de open ruimte aan de noordzijde af. Hierdoor maakt de noordelijke terpflank geen deel uit van de historisch waardevolle ruimte.

Door de ligging rondom de hellende terpflanken, de terp is 4,7 m +N.A.P. hoog en de aansluitingen van de radiale paden worden de Langebuorren en de Rondweg in hun karakter als buitenring bepaald. Rond het westelijk terpdeel is dit ringwegkarakter door de weinig uitgesproken helling van de stinzeterp minder pregnant. In zijn geheel wordt de ringweg minder sterk als eenheid ervaren doordat de samengestelde hoofdvorm deels concentrisch en deels rechthoekig is.

De bebouwingsintensiteit langs de ring is wisselend. De Langebuorren kent een gesloten bebouwing bestaande uit woningen en winkels uit de 19de en 20ste eeuw die qua hoogte, architectuur, functie en datering afwisselend zijn. Het beloop van de straat kent twee flauwe bochten, die de ruimtelijke beslotenheid versterken. In de noordelijke rooilijn vallen door verspringingen accenten op de radiale paden. Doordat enkele panden in architectuur en typologie niet harmoniëren met de kenmerkende dorpsbebouwing en er enkele kaalslagplekken voorkomen, is de samenhang in de noordwand plaatselijk verstoord. Tussen de panden met beganegrondlaag plus kap zijn enkele panden met twee verdiepingen in het straatprofiel dominant. Als gevolg van de gebogen rooilijnen en doordat aan de oost- en westzijde de straat visueel wordt afgesloten door respectievelijk een volumineus kerkgebouw en een hoog pand aan de Mounebuorren, heeft de Langebuorren een besloten karakter. Het overige deel van de buitenring is extensief bebouwd met 19de eeuwse boerderijen en vrijstaande woningen, veelal uit het begin van de 20ste eeuw. Buiten de ring ligt aan de noordzijde een na-oorlogse woonwijk. Door de extensieve bebouwing bestaan er vanaf de ringweg op vele plaatsen doorzichten naar de bebouwing aan de kerkring, de kerk en de toren.

Binnen de terpopbouw lopen de radiale paden in hoogte op van de buitenring naar de kerkring en worden visueel afgesloten door de kerk of de toren. De paden steken tussen de bebouwing van de kerkring door. Alleen een hoekpand aan de Hegebuorren is gericht op het pad. De ruimtelijke karakters van de paden zijn verschillend. De Hegebuorren is bebouwd met woningen en een enkele winkel. De nagenoeg gesloten gevelwanden bestaan uit een harmoniërend geheel van formele, rijk gedetailleerde 19de eeuwse architectuur. De panden zijn soms zeer breed en relatief hoog en hebben forse dakkapellen. Het Miedpaed is gedeeltelijk bebouwd met kleine pandjes die iets terug liggen. De paden op de noordelijke terpflank zijn smal en onbebouwd en liggen tussen nieuwbouw die op de paden noch op de kerkring is georiënteerd. Aan de Langebuorren is nog een rudiment aanwezig van een op de westflank van de terp gelegen radiaal pad.

Overigens is op de terp nog gelegen de Lytsebourren. Dit achterpad van de Hegebuorren heeft geen directe opening naar de kerkring en wordt visueel afgesloten door enkele topgevels van de ringbebouwing. Het pad is als gevolg van kaalslag nog slechts fragmentarisch bebouwd met enkele terugliggende panden. De ruimtelijke karakteristiek wordt gedomineerd door het volumineuze kerkgebouw op de hoek met de Rondweg.

De noordelijke radiaal verkavelde terpflank is fragmentarisch bebouwd met een willekeurig georiënteerde nieuwbouw. Door het ontbreken van samenhang tussen de historisch ruimtelijke dorpsstructuur en deze autonome woonbebouwing is de herkenbare karakteristiek vrijwel verdwenen.

De doorgaande weg Leeuwarden-Holwerd kent twee verschillende aansluitingen op de buitenring van de terp. De Mounebuorren sluit aan oostelijk van een hoekpunt van de ringweg, waardoor een bajonetvormige verbinding ontstaat met de Offingaweg. Richting Holwerd is een soortgelijke structuur vervangen door

1.110519209007

een aansluiting in het verlengde van het westelijk deel van de ringweg. Hierdoor is de Offingaweg veranderd van ringweg tot uitvalsweg. Volgend uit de aard van de bajonetstructuur worden beide invalswegen bij nadering van het dorp visueel afgesloten door bebouwing, die aldus de dorps-entree markeert. Het korte deel gesloten bebouwing langs de Mounebuorren versterkt aan betreffende zijde deze markering. Het meest noordelijk gelegen pand van de genoemde bebouwing sluit de Langebuorren aan de westzijde visueel af en koppelt intern de uitvalsweg aan de ring. De derde uitvalsweg, de Doniaweg, sluit aan in het verlengde van de Langebuorren.

De Hallumervaart en de haven, niet meer functioneel, respectievelijk gedempt, zijn in profiel en ruimtelijk karakter herkenbaar gebleven. De Gedempte Haven kent langs de zuidelijke rooilijn lage opslag- en bedrijfsruimten en enkele woningen. De noordzijde kent nagenoeg geen bebouwing. Langs de rooilijn worden hier de kavels vanaf de Langebuorren beëindigd. De terreinen tussen de langs een grillige achtergevellijn gelegen panden en de haven worden als opslagruimte of tuin gebruikt, zijn soms bebouwd met schuurtjes, nabij de hoek met de Mounebuorren met enkele op de haven georiënteerde woningen en kennen onderling en langs de haven afscheidingen. Enkele stegen verbinden de ruimte met de bijna anderhalve meter hoger gelegen Langebuorren. Door hun hogere ligging aan de Langebuorren wordt het profiel over de haven door deze panden gedomineerd. Hierdoor is de Gedempte Haven ruimtelijk zowel als structureel als achterruimte van de Langebuorren te karakteriseren.

Van de voormalige stateterreinen op en rond de terp heeft alleen dat van de Goslingastate zijn oorspronkelijke structuur behouden. Een rechthoekige ringgracht met daarlangs bomen en daarbinnen thans een 19de eeuwse boerderij is gelegen direct ten zuiden van de ringweg, in het verlengde van de Langebuorren.

Aantastingen van het ruimtelijke en structurele karakter van het dorp komen vooral voor in de vorm van incidentele kaalslag en nieuwe bebouwing die niet aan de karakteristieke bebouwing is aangepast. De hoofdstructuur van het dorp is behoudens het overbouwen van het vanaf de Langebuorren oost-west lopende radiale pad onaangetast. Incidentele kaalslag heeft plaatsgevonden aan de noordwand van de Langebuorren en aan de zuidwand op de hoek met It Blikkelân, waardoor een vrije zichtlijn bestaat vanaf de Kerkring door de Lytsebuorren richting het open land. De fabrieksgebouwen op het centrale deel van de terp sluiten qua schaal en grootte niet aan op de karakteristieke dorpsbebouwing. Door de afgeschermde ligging zijn deze gebouwen minder direct zichtbaar.

Een ruimtelijke verandering heeft plaatsgevonden op de hoek Rondweg-Langebuorren. Op enkele voordien bescheiden bebouwde kavels is rond 1930 een kerk gebouwd met een dusdanig volume dat de wederzijdse visuele relatie tussen de Langebuorren en Rondweg wordt geblokkeerd. De eenheid tussen deze ringwegdelen kan hierdoor minder duidelijk worden ervaren, de belangrijke positie van de Langebuorren binnen de dorpsstructuur wordt er daarentegen door geaccentueerd.

Op de als fotobijlage bijgevoegde inventarisatiekaart is de historisch ruimtelijke waardering van Hallum in verband met de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht weergegeven.

Nadere typering te beschermen waarden

De te beschermen waarden binnen het dorp Hallum zijn de dorpsstructuur bestaande uit een radiale terpopbouw met kerkring, ringweg en radiale paden, ondersteund door enige kenmerkende dorpsbebouwing, waaronder zes beschermde monumenten en een terzijde van de terp gelegen terrein van een voormalige state. De kenmerkende dorpsbebouwing aan de Lange- en Hegebuorren bestaat uit panden opgetrokken uit bruin-rode bakstenen. De gevelindeling in drie, vier of vijf traveeën is afhankelijk van de breedte van de panden, die normaliter zeven tot vijftien meter bedraagt. Op de daken, gedekt met oranje of rode pannen, is in vele gevallen een forse dakkapel gebouwd. Deze zijn net als het kozijn- en lijstwerk wit geschilderd. De kroon- en vensterlijsten variëren in detaillering van rijk tot sober. De bebouwing is overwegend te dateren in de 19de eeuw.

De kerkring is als centrum van de terpopbouw en lokatie van de kerk en het kerkhof een ruimte van bijzondere betekenis binnen het dorp. De hoofdvorm van de ring kent aan de zuidzijde twee nagenoeg haakse hoeken en is aan de noordzijde cirkelvormig. De ruimte binnen de ring is geheel vlak. Het ringpad is geplaveid met gele klinkertjes en van de bebouwing gescheiden door ondiepe tuinstroken met daarlangs verschillende afscheidingen. De afscheiding tussen pad en kerkhof bestaat uit een laag veldmuurtje met daarop een 19de eeuws ijzeren hekwerk waartegen een haag groeit. Toegangen tot kerk en kerkhof zijn gelegen tegenover de Hege- en Lytsebuorren en bestaan uit ijzeren draaihekken.

Het terrein van de voormalige Goslingastate is rechthoekig van vorm en kent een nagenoeg volledige omgrachting met daarlangs populieren. De entree ligt in het verlengde van de Langebuorren.

Begrenzing van het aangewezen gebied

Het gebied waarop de aanwijzing van Hallum als beschermd dorpsgezicht betrekking heeft omvat het thans nog herkenbare deel van de samenhangende stedebouwkundige structuur van de dorpsterp in casu de kerkring, een deel van de buitenring en enige radiale paden. Verder zijn opgenomen de aansluiting van de doorgaande weg Leeuwarden – Holwerd op de buitenring en het terein van de voormalige Goslingastate. De recente woonbebouwing ten noorden van de kerk is buiten de aanwijzing gelaten. De grens loopt langs de noordrand van de Kerkring, steekt ter hoogte van het koor van de kerk de terphelling radiaal over naar de Rondweg, loopt langs de oostzijde van deze weg tot de bebouwing aan het Paradijs, loopt hier noordelijk langs en gaat rond het terrein van de voormalige Goslingastate. Vandaar loopt de grens langs de noordelijke rooilijn van de Gedempte Haven, westelijk rond de bebouwing aan de Mounebuorren en vervolgens langs de noordzijde van de bebouwing aan de Langebuorren en langs de westzijde van de bebouwing aan de Hegebuorren en Kerkring en komt zo weer uit ten noorden van de Kerkring.

De begrenzing van het beschermde dorpsgezicht is weergegeven op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nummer 205).

Rechtsgevolg aanwijzing

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolg artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijk Ordening een bestemmingsplan ontwikkeld worden. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke

ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Geraadpleegde literatuur:

Aa, A.J. van der
Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden. dl. 5. Gorinchem, 1844.

Berg, H.M. van den
De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en kunst, Geïllustreerde beschrijving, Noordelijk Oostergo, Ferwerderadeel. 's-Gravenhage, 1981.

Boeles, P.C.J.A.
Friesland tot de 11e eeuw. 2e dr. 's-Gravenhage, 1951.

Boersma, J.W., (samenstelling).
Terpen, mens en milieu. Haren, 1970.

Glazema, P.
Gewijde plaatsen in Friesland. Meppel, 1948.

Halbertsma, H.
Terpen tussen Vlie en Eems. Groningen, 1963.

Klok, R.H.J.
'Terpen zullen ons een zorg zijn'. Groninger Volksalmanak, (1974–1975) 129-167.

Rienks, K.A. en Walther G.L.
Binnendiken en Slieperdiken yn Fryslân. Bolswert, 1954.

1.110519209008

Colofon:

Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

Historisch-geografisch en stedebouwkundig onderzoek:
Ir. J. Metz, Zeist.

Foto's:
Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers, Apeldoorn, (afb. 2);
Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist (afb. 1, 3, 4, 5);
Topografische Dienst, Emmen (omslag).

Kaarten en illustraties in de tekst:
Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.

Druk:
Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

Verkoopprijs f 10,–.
Deze publikatie is schriftelijk of telefonisch te bestellen bij het Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer of ISBN 90 346 1131 0.

Fotobijlagen

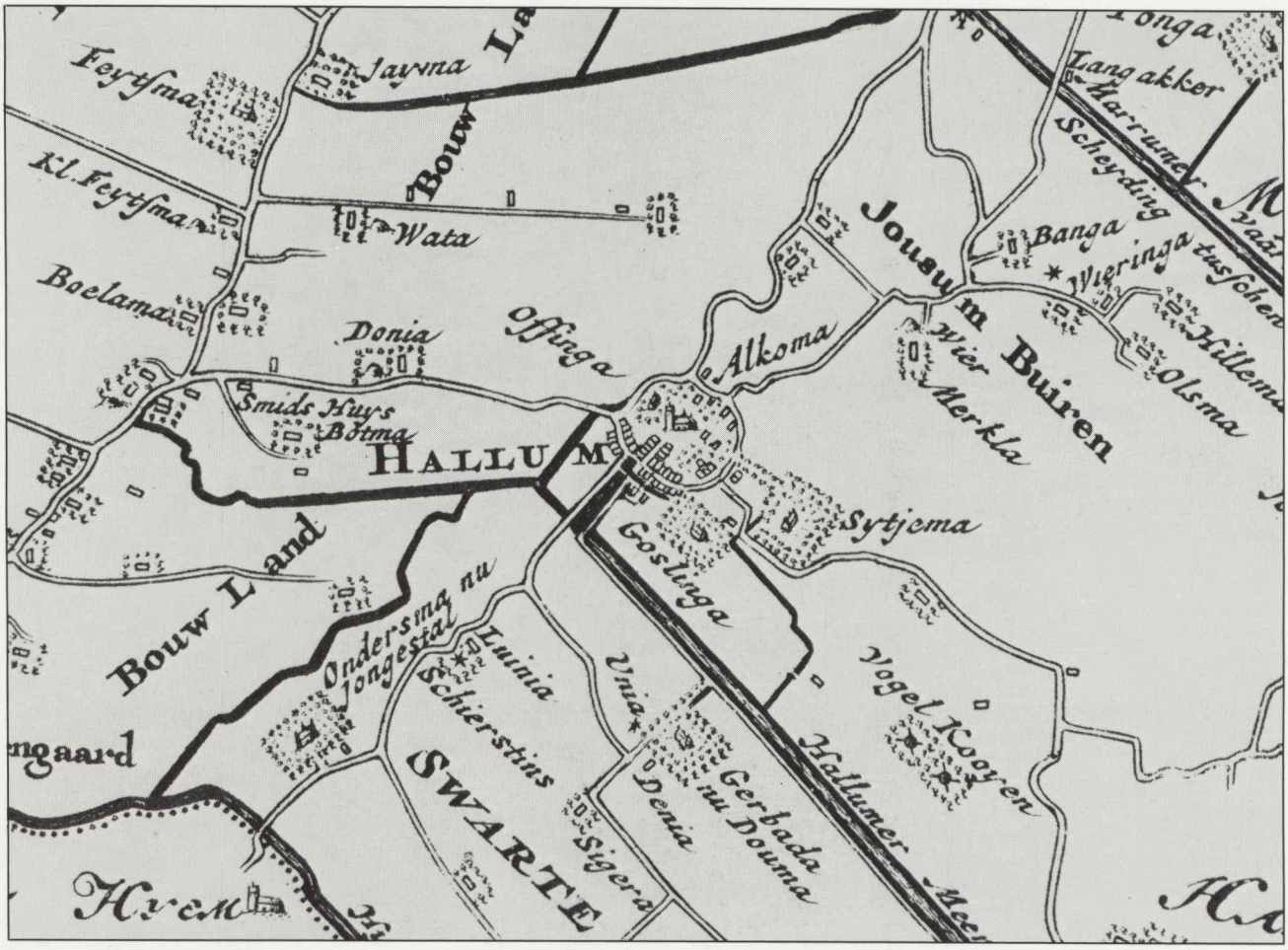

Afb. 1. B. Schotanus à Sterringa, Uitbeelding van de heerlijkheid Friesland, 1970 (facsimile herdruk van 1718), grietenij Ferwerderadeel, fragment.

1.110519209009

Afb. 2. Kadastraal Minuutplan gemeente Ferwerderadeel, 1824, fragment.

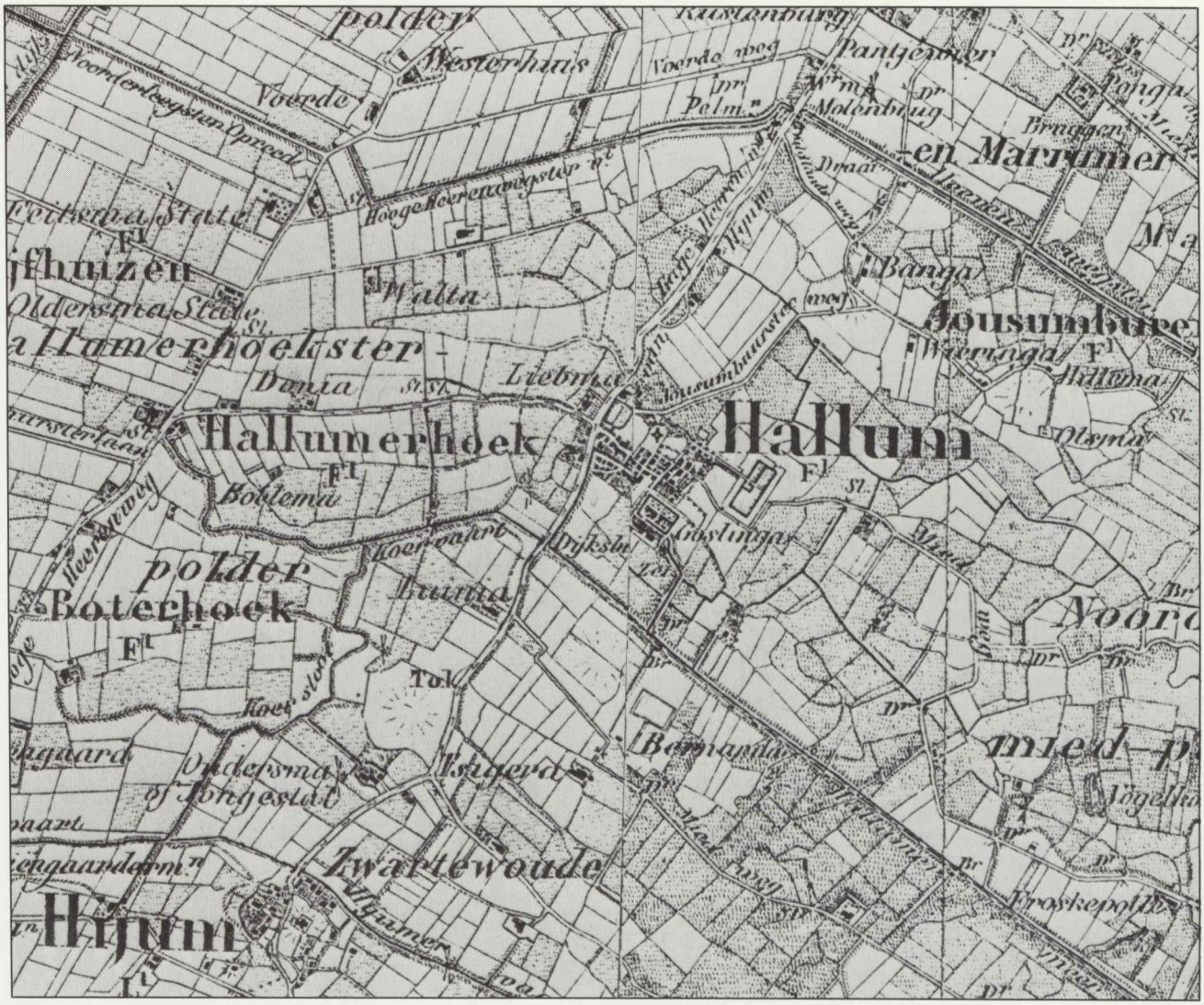

Afb. 3. Samengesteld uit: Topographische en Militaire Kaart van het Koningrijk der Nederlanden, 1973 (facsimile herdruk van 1854), blad 5 en 6, fragment.

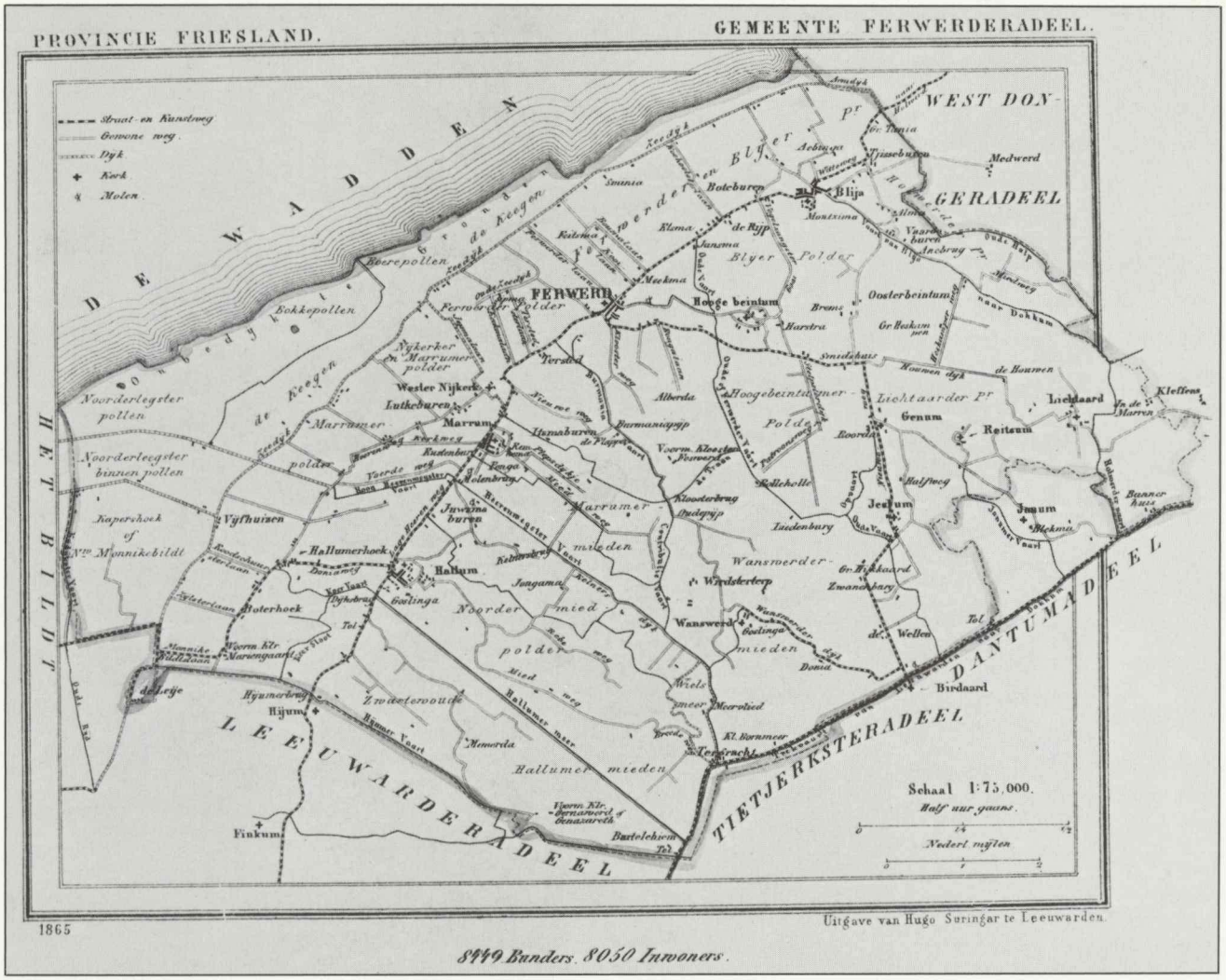

Afb. 4. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1865, provincie Friesland, gemeente Ferwerderadeel.

1.110519209010

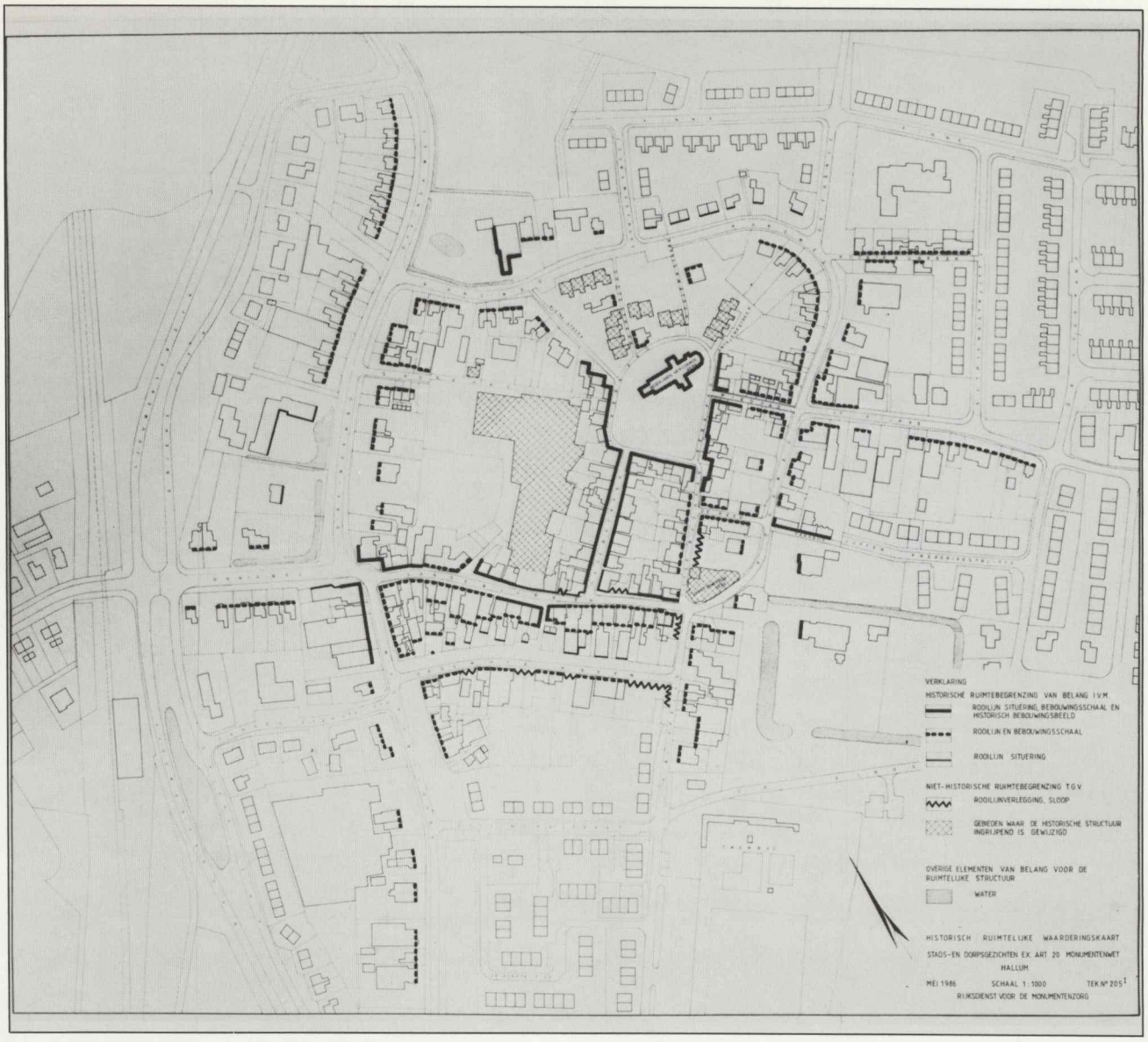

Afb. 5. Historisch-ruimtelijke waarderingskaart, 1986.